

Ks. GRZEGORZ PYŻŁAK

RODZINA DYSFUNKCYJNA I FORMY JEJ POMOCY

W związku z przemianą ustrojową w Polsce zauważa się źle ukształtowaną politykę prorodzinną. Otwarcie się na nowoczesny styl życia społeczeństw zachodnich spowodowało, że rodzina stała się jedną z instytucji życia społecznego¹. W środowisku zamieszkania rodziny zanikają więzi sąsiedzkie i postępuje wzrost anonimowości. Rodzina wyobcowuje się również z tradycji, co stwarza niebezpieczeństwo braku odpowiedzialności wśród rodziców za wychowanie dzieci i zorganizowanie właściwych warunków rozwoju osobowego. Prowadzi to do powiększania się grona dysfunkcyjnych rodzin.

W niniejszym artykule przedstawione zostaną sfery działania rodziny dysfunkcyjnej, jej rodzaje oraz postawy rodzicielskie. Ważnym problemem podjętym w artykule jest niesienie pomocy materialnej i duchowej rodzinie, która w obliczu trudności staje się samotna, bezradna, podatna na załamanie i rozpad.

1. POJĘCIE RODZINY DYSFUNKCYJNEJ

Rodzina jest naturalną społecznością, opartą na nierozzerwalnym związku małżeńskim, podniesionym przez Chrystusa do godności sakramentu². Oparta na sakramencie małżeństwa rodzina posiada swą wewnętrzną strukturę oraz funkcje,

¹ II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Poznań 2001 (18–19).

² F. ADAMSKI. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002 s. 101.

które winna spełniać³. Przeciwnieństwem tak postrzeganej rodziny jest rodzina dysfunkcyjna. Mówiąc o dysfunkcyjnej rodzinie, należy zauważyć, że ma ona swój początek w małżeństwie, w którym małżonkowie działają na tym samym bądź większym poziomie dysfunkcji. Dysfunkcja objawia się zaburzeniem komunikacji i struktur w rodzinie, które powodują problem w wypełnianiu przez członków rodziny swych funkcji wystarczająco dobrze⁴.

W rodzinie dysfunkcyjnej zaburzona jest komunikacja między jej członkami. Ma to wpływ na nieprawidłowe kształtowanie się obrazu własnej osoby i poczucia wartości jej członków. Dzieci w takich rodzinach często doświadczają wstydu, będącego skutkiem zaniedbywania ich przez rodziców. Rodzina dysfunkcyjna nie radzi sobie z kryzysami rozwojowymi, brakuje w niej poczucia bezpieczeństwa i jasnego określenia norm i wartości. Rodzice nie potrafią prawidłowo pełnić swojej władzy rodzicielskiej⁵.

W rodzinie dysfunkcyjnej można wymienić kilka sfer działania. Jedną z nich jest zamknięcie i izolacja od świata zewnętrznego. Rodzina taka żyje w zakłamaniu i braku wzajemnej pomocy. Dominującym zachowaniem jest koncentracja na sobie i ignorowanie lub nadopiekuńczość w stosunku do innych. Inną cechą jest sztywny podział ról i nieadekwatne widzenie świata oraz zachowań wobec niego i ludzi⁶.

Wśród charakterystycznych cech osób w rodzinie dysfunkcyjnej można wymienić niezdolność do wyrażania uczuć i radości. Występuje skłonność do emocjonalnego i fizycznego znęcania się, sztywności zasad, perfekcjonizmu, zaniedbywania obowiązków itp. Rodzina dysfunkcyjna charakteryzuje się pewną regułą, która brzmi: „nie mów” – jest to wyraźny nakaz milczenia na temat tego, co dzieje się w rodzinie, „nie ufaj” – to nakaz, by nie ufać komukolwiek oraz „nie czuj” – to nakaz niewyrażania własnych uczuć. W rodzinie takiej tłumione są emocje, autentyczne uczucia nie są wyrażane, panuje atmosfera dystansu i chłodu uczuciowego⁷.

³ Funkcje rodziny nie posiadają charakteru normatywnego. Jednak pośród rozlicznych rodzajów wyróżnia się dwa typowe: instytucjonalne – prokreacyjna, socjalizacji i miłości, oraz drugorzędne – ekonomiczna, integracyjna, rekreacyjna, religijna i stratyfikacyjna. Zob. G. PYŻLAK. *Recepcja przygotowania do małżeństwa w świetle badań narzeczonych*. Lublin 2007 s. 117–122; M. NOWAK. *Funkcja wychowawcza matki i ojca według pedagogiki personalistyczno-chrześcijańskiej*. „Roczniki Nauk Społecznych” 26:1998 z. 2 s. 108.

⁴ M. DE BARBARO. *Struktura rodziny*. W: *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Red. B. de Barbaro. Kraków 1999 s. 45–47; S. KAWULA. *Rodzina*. W: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Red. D. Lalak, T. Pilch. Warszawa 1999 s. 236.

⁵ B. JÓZEFIK. *Strategie rodzinne*. W: *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. s. 70–72. Zob. M. BANACH, J. MATEJEK. *Trudności wychowawcze i edukacyjne dzieci z rodzin dysfunkcyjnych*. W: *Wybrane problemy opieki i wychowania*. Red. Z. Brańka. Kraków 2002 s. 53–60.

⁶ M. Ryś. *Psychologiczne źródła dysfunkcji w małżeństwie i rodzinie*. W: *Rodzina polska. U progu trzeciego tysiąclecia*. Red. W. Majkowski. Warszawa 2003 s. 87–88.

⁷ A.M. SEWERYŃSKA. *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej. Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*. Warszawa 2004 s. 13.

2. ŹRÓDŁA, PRZYCZYNY I RODZAJE RODZIN DYSFUNKCYJNYCH

Źródło dysfunkcji może tkwić w rodzicach. Do tych cech można zaliczyć niedobranie małżonków pod względem osobowościowym, nadpobudliwość i nerwowość, negatywne cechy osobowości, alkoholizm oraz negatywne postawy i działania wobec dzieci. Inne źródło dysfunkcji związane jest z dziećmi, a dokładnie dotyczy typów osobowościowych dziecka: dziecko znerwicowane, dziecko agresywne czy przejawiające cechy negatywne⁸. Dysfunkcja może również wynikać z negatywnych sytuacji wychowawczych: nieobecności rodziców, braku umiejętności wychowawczych rodziców i ich niewłaściwych postaw. Przejawy takich zachowań to niewłaściwe odnoszenie się do dziecka, nieznanostwo jego potrzeb, rygoryzm i autokrytyzm, niekonsekwencja, brak zgodności co do metod wychowawczych⁹.

Przyczyny dysfunkcji rodziny mogą mieć swoje źródło również w kolejnych fazach życia małżeńskiego: kiedy małżonkowie przysposabiają się do roli męża i żony, gdy przychodzi na świat dziecko i następuje przyjęcie ról rodzicielskich oraz gdy dzieci dorastają. We wszystkich tych fazach mężczyzna i kobieta najpierw przysposabiają się do roli męża i żony, a potem ojca i matki. Zmiana dotychczasowej rzeczywistości może wywoływać nieporozumienia i konflikty, a w późniejszym czasie problemy wychowawcze związane z dorastaniem. Okresem, który może wywołać konflikt w rodzinach może być również faza przyjęcia roli teścia, teściowej, a następnie dziadka i babci¹⁰.

Rodzina dysfunkcyjna to przede wszystkim rodzina niespełniająca swych zadań względem dzieci. Powodem takiego zachowania jest problem alkoholowy, problem wykorzystywania seksualnego, terroru psychicznego (przemoc emocjonalna), przemoc fizyczna, przewlekła choroba członka rodziny¹¹.

⁸ Dziecko przychodząc na świat, nie posiada osobowości. Kształtuje się ona w trakcie życia. Noworodek posiada już charakterystyczne dla siebie właściwości. Allport wyróżnia trzy formy rozwoju osobowości: przypadkowy (chance), przystosowawczy (opportunistyczny) i ukierunkowany (oriented). Rozwój przypadkowy wyznaczony jest przez niekontrolowane i niedające się przewidzieć czynniki. Zalicza się do nich dyspozycje dziedziczne, takie jak temperament, ruchliwość, inteligencję oraz warunki zewnętrzne – środowisko społeczne i kulturowe. Rozwój przystosowawczy polega na wytworzeniu się odrębnych systemów przystosowawczych. Zaś rozwój ukierunkowany pojawia się w trakcie życia, bazując na dwóch pierwszych. Wymaga on pojawienia się centralnej struktury integrującej psychikę i wyznaczającej jej dalszy rozwój. Por. G.W. ALLPORT. *Osobowość i religia*. Przeł. H. Bartoszewicz [i in.]. Warszawa 1988 s. 91.

⁹ M. Rys. *Psychologiczne źródła dysfunkcji w małżeństwie i rodzinie*. W: *Rodzina polska. U progu trzeciego tysiąclecia*. Red. W. Majkowski. Warszawa 2003 s. 98–99.

¹⁰ *Tamże*. s. 99–100.

¹¹ Dysfunkcje w rodzinie można podzielić na cztery kategorie: zachowanie kompulsywne (uzależnienia, natręctwa), przemoc fizyczna (bicie, wykorzystywanie seksualne), przemoc emocjonalna (szantaż emocjonalny, odrzucenie emocjonalne), wyuczona bezradność (niesprawność fizyczna lub/i psychiczna). Przedstawione kategorie różnicuje zachowanie rodziców, wymuszające specyficzny sposób

Rodzina dysfunkcyjna z problemem alkoholowym to taka, w której jeden rodzic bądź oboje rodzice są uzależnieni od alkoholu. W tego typu rodzinie następuje zakłócenie i odwrócenie ról. Jeżeli ojciec ma problem z alkoholem, to matka przejmuje większość jego obowiązków, które powinien wykonywać. Z drugiej strony, matka przerzuca część obowiązków na dzieci. W takiej sytuacji dziecko przejmuje czasem obowiązki obojga rodziców. Oprócz swoich obowiązków, dziecko jest dodatkowo obciążone odpowiedzialnością za funkcjonowanie domu, opiekę nad młodszym rodzeństwem oraz zdobywanie środków do życia. Wywołuje to niezdrową atmosferę w rodzinie przepełnionej często wstydem, żalem, złością, lękiem, poczuciem krzywdy, winy, urazy i agresji.

Rodzina dysfunkcyjna z problemem wykorzystywania seksualnego to taka, w której jeden lub oboje rodzice wykorzystują seksualnie współmałżonka lub dzieci. Trzecim rodzajem rodziny dysfunkcyjnej jest rodzina z terrorem psychicznym. W rodzinie takiej jeden lub oboje rodzice stosują przemoc emocjonalną, np. szantaż, zastraszenie wobec członków swojej rodziny. Rodziną dysfunkcyjną jest również rodzina, w której występuje przemoc fizyczna. W rodzinie takiej dochodzi do bicia lub maltretowania fizycznie członka rodziny. Innym typem rodziny dysfunkcyjnej jest rodzina, w której jeden bądź oboje rodzice cierpią na stałe schorzenie bądź są „przykuci” do wózka inwalidzkiego i za swój stan obarczają winą domowników. Dysfunkcjonalność takiej rodziny wzrasta, jeśli osoba chora staje się centralną postacią w rodzinie¹².

Zakłócenia pojawiające się w funkcjonowaniu środowiska rodzinnego są groźne dla wychowania dziecka i mogą prowadzić do zaburzeń. Wśród skutków niedomagań w rodzinie dysfunkcyjnej należy wymienić: konflikty i przemoc, uzależnienia, przestępczość rodziców i dzieci, a także rozkład rodziny¹³.

Konflikty w rodzinie mogą być krótko lub długotrwałe, a czynnikami wywołującymi je są: sytuacja finansowa rodziny, podział obowiązków, ingerencja w życie małżonków innych osób, np. teściów, złe warunki mieszkaniowe, bezrobocie rodziców i nałogi, np. alkoholizm. Wpływają one na rozwój osobowy dziecka i na funkcjonowanie rodziny¹⁴.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się nadużyciem siły lub zadawaniem cierpienia. Rodzic lub oboje rodzice dopuszczają się przemocy wobec dzieci lub współmałżonka. Przemoc często spowodowana jest wzorcami wyniesionymi z domu rodzinnego, w którym sami jej doświadczali. Skutki stosowania przemocy

funkcjonowania członków rodziny. W rodzinie dysfunkcyjnej stosunki pomiędzy członkami rodziny działają jako współuzależnienie. A.M. SEWERYŃSKA. *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej*. s. 13.

¹² *Tamże*. s. 12.

¹³ M. WINIARSKI. *Zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny i ich implikacje*. W: *Rodzina polska na przełomie wieków*. Red. J. Żebrowski. Gdańsk 2001 s. 51.

¹⁴ *Tamże*. s. 54.

mogą przejawiać się osłabieniem zdolności i radości dziecka, niską samooceną, postawą unikania i wycofania¹⁵.

Uzależnienia, wśród których należy wymienić alkoholizm, narkomanię, nikotynizm, lekomanie, prowadzą do wyniszczenia fizycznego i psychicznego, do deprawacji społecznej oraz zaburzeń funkcjonowania rodziny aż do jej rozpadu. Uzależnienia dzieci czy młodzieży mają często związek z przestępczością, której przyczyny tkwią w naturze psychosomatycznej, w grupie rówieśniczej oraz w rodzinie. Na przestępczość dzieci i młodzieży mają wpływ również wzorce zachowań w rodzinie, alkoholizm, zachowania agresywne, bezradność rodziców, rozbitcie rodziny itd.¹⁶

W rodzinie dysfunkcyjnej występuje często brak akceptacji siebie. To powoduje, że członkowie rodziny mają niskie poczucie własnej wartości, poczucie winy i trudność utrzymywania dobrych relacji z innymi. Często występuje brak wzajemności, polegający na niewywiązywaniu się ze swych obowiązków i niedotrzymywaniu umowy przez członka rodziny. Dodatkowym problemem w rodzinie dysfunkcyjnej jest izolowanie się jej członków od świata zewnętrznego. Uważają oni, że przyczynę dysfunkcji rodziny należy ukryć przed otoczeniem¹⁷.

3. POSTAWY W RODZINACH DYSFUNKCYJNYCH

W rodzinie dysfunkcyjnej rodzice przejawiają nieprawidłowe postawy wobec dzieci. Zaburzony jest wtedy kontakt między rodzicami a dziećmi. Wśród postaw rodzicielskich należy wymienić postawę unikającą, odtrącającą, zbyt wymagającą i nadmiernie chroniącą¹⁸.

Postawa unikająca przejawia się obojętnością uczuciową rodziców wobec dziecka, przebywanie z dzieckiem nie sprawia im przyjemności, odbierane jest przez nich jako trudne. Kontakt z dzieckiem jest luźny, pozornie dobry¹⁹. Postawa odtrącająca powoduje, że dziecko odbierane jest przez rodziców jako ktoś, kto ogranicza ich swobodę. Rodzice stosują wobec dziecka kary nieproporcjonalne do stopnia jego przewinienia, okazują mu swoje niezadowolenie, krytykują, a nawet dokuczają. Zbyt wymagająca postawa rodziców przejawia się w stawianiu zbyt wysokich wymagań wobec dziecka. Rodzice chcą, żeby było ono idealne, nie

¹⁵ *Tamże*. s. 57.

¹⁶ *Tamże*. s. 61–63.

¹⁷ J. MAZUR. *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*. Warszawa 2002.

¹⁸ W literaturze istnieje wiele podejść definiujących termin „postawa”. E.B. Hurlock uważa, że postawa rodziców wobec dziecka i postępowanie z nim wynika z podejmowania przez nich ról społecznych. Postawy tej, podobnie jak i innych postaw, rodzice muszą się uczyć. E.B. HURLOCK. *Rozwój dziecka*. T. 1–2. Warszawa 1985.

¹⁹ M. TYSZKOWA. *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*. Warszawa 1986.

licząc się z jego możliwościami i zdolnościami. Nadmiernie chroniąca postawa rodzicielska powoduje, że rodzice mają tendencję do utrzymywania z dzieckiem bliskiego kontaktu. Z jednej strony dziecko otrzymuje od nich przyzwolenie na wszystko, z drugiej zaś rodzice obawiają się o jego zdrowie i bezpieczeństwo. W tej postawie rodzicielskiej niekorzystny wpływ wywierają matki agresywne, kierujące swoją agresją na dzieci. Matki nadmiernie skrupulatne kontrolują zaś każdy krok dziecka. Są one nawet w stanie odrzucić emocjonalnie dziecko w sytuacji, kiedy nie spełnia ono pokładanych w nim nadziei²⁰.

Niekorzystny wpływ na rozwój osobowości dziecka mają również ojcowie. Przede wszystkim wpływ mają ojcowie „nieobecni”, którzy nie interesują się dzieckiem. Inne negatywne postawy ojcowskie wobec dziecka wyrażają się w rygoryzmie, surowości i groźbach, które często mają miejsce w rodzinach nadużywających alkoholu²¹. Każda z przedstawionych postaw rodzicielskich wpływa na kształtowanie się osobowości dziecka oraz na atmosferę życia rodzinnego, na którą składają się osobowości matki i ojca, ich relacje oraz stosunki panujące między członkami rodziny²².

Podając problem kształtowania się osobowości dziecka, amerykańska psychoterapeutka P. Melody wyróżnia pięć charakterystycznych cech, z jakimi rodzi się dziecko. Są to: drogocенność, niedoskonłość, bezradność, zależność, niedojrzałość. Rodziny funkcjonalne pomagają dziecku rozwijać każdą z tych cech, tak aby dziecko w przyszłości było samodzielne oraz potrafiło prawidłowo funkcjonować w społeczności²³.

W rodzinie dysfunkcyjnej relacje rodzice – dzieci nie sprzyjają prawidłowemu rozwojowi osobowości dziecka. Droгocенność nie jest uświadamiana dziecku przez rodziców, nie odczuwa ono że jest kochane, czuje się niepotrzebne i niedowartościowane. Błędy rodziców utrudniają dziecku w przyszłości nawiązywanie kontaktu z innymi ludźmi, okazywanie uczuć itp. U tak traktowanego dziecka zarysowuje się niskie poczucie własnej wartości. W rodzinie dysfunkcyjnej źle rozu-

²⁰ M. ZIEMSKA. *Postawy rodzicielskie*. Warszawa 1973 s. 32–34.

²¹ Por. K. KMICIK-BARAN. *Przemoc wobec dzieci – diagnoza i interwencja*. W: *Przemoc dzieci i młodzieży*. Red. J. Papież, A. Płukis. Toruń 2000 s. 363–394; M. ZIEMSKA. *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa 1986 s. 155–197.

²² Postawy rodzicielskie ulegają zmianom wraz z rozwojem dziecka. Zmiany te dotyczą przede wszystkim stopnia i jakości dawanej dziecku swobody oraz form jej kontroli. W zależności od etapu rozwojowego dziecka ulegają zmianie rodzaje form kontaktu fizycznego i psychicznego pomiędzy rodzicami a dziećmi. Niedostosowanie postaw rodziców do wieku rozwojowego dziecka może przyczynić się do konfliktów prowadzących do zaburzeń w zachowaniu, a nawet zaburzeń osobowościowych. A. BOCHNIARZ. *Postawy rodzicielskie a funkcjonowanie społeczne jedynaków*. Lublin 2010 s. 14. Zob. Z. SĘKOWSKA. *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków 1984 s. 99–125.

²³ P. MELODY, L.S. FREUNDLICH. *Droga do bliskości. Fundamentalne zasady gwarantujące prawdę, szacunek i trwałą miłość w związku*. Warszawa 2005 s. 50.

miana jest również cechą bezbronności. Rodzice nie troszczą się o dziecko, nie otaczają go stosowną opieką, nie uczą, co robić, aby nie być wykorzystywanym przez innych ludzi. Dlatego dziecko w życiu dorosłym często skazane jest na zupełną bezbronność wobec innych i narażone na poniżanie²⁴.

W rodzinie dysfunkcyjnej naruszana jest niedoskonałość dziecka. Nie ma również miejsca na akceptację dziecka takim, jakim ono jest. Bywa ono przedmiotem agresji ze względu na swą niedoskonałość. Kształtuje to u dziecka „skrzywiony” obraz samego siebie, niskie poczucie wartości itp. Dziecko jako istota bezbronna jest zależne od swych rodziców, nie jest w stanie samodzielnie zaspokajać podstawowych potrzeb, dlatego też winni je zaspokajać rodzice. W rodzinie dysfunkcyjnej zależność dziecka bywa często ignorowana, a rodzice nawet atakują dzieci za wyrażanie swoich potrzeb i pragnień. W takiej rodzinie również niedojrzałość dziecka nie jest respektowana przez rodziców. Domagają się oni zachowań często przekraczających możliwości wiekowe dzieci²⁵.

4. FORMY POMOCY RODZINIE DYSFUNKCYJNEJ

Ze względu na różne źródła i przyczyny dysfunkcji oraz jej rodzaje należy pamiętać o indywidualnym podejściu do każdego przypadku. Jedną z form pomocy rodzinom dysfunkcyjnym są parafialne rekolekcje rodzinne. Rekolekcje to najbardziej znana forma duszpasterstwa okresowego, stosowana w pracy parafialnej, organizowana corocznie w Adwencie i w Wielkim Poście. Rekolekcjom przyświeca cel umocnienia duchowego małżonków i rodzin, pogłębienia postaw apostołskich, szerzenia atmosfery trzeźwości itp. Dla rodzin dotkniętych dysfunkcją winny one mieć zróżnicowany program, odpowiednio dobraną tematykę, różnorodne metody, formy i środki oraz organizację i przebieg. Podczas takich rekolekcji należy zwrócić uwagę na rozwijanie klimatu dialogu i współpracy²⁶. Czynnikiem sprzyjającym powodzeniu rekolekcji jest odpowiednia formacja duszpasterzy, przewodników rekolekcyjnych, którzy winni nabyć umiejętność organizowania, koordynowania i przeprowadzania rekolekcji również z udziałem rodzin dysfunkcyjnych²⁷.

²⁴ Zob. M. ZIEMSKA. *Rola postaw rodzicielskich w zaspakajaniu potrzeb psychicznych dzieci*. W: *Funkcjonowanie rodziny a problemy profilaktyki społecznej i resocjalizacji*. Red. M. Ziemska, A. Kwak. Warszawa 1982 s. 7–15.

²⁵ J. WARZYWNIAK. *Socjologiczne i psychopedagogiczne aspekty przemocy*. Łódź 2007; M. GROCHOCIŃSKA. *Kultura pedagogiczna rodziców*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa 1979 s. 300–304.

²⁶ Por. H. PAGIEWSKI. *Rekolekcje zamknięte i dni skupienia w kształtowaniu postaw apostołskich ludzi świeckich*. „Materiały problemowe” 1981 nr 4 s. 131–141; J. TARNOWSKI. *Ku nowym formom rekolekcji*. „Ateneum Kapłańskie” 68:1976 nr 407 s. 449–461.

²⁷ *Wskazania duszpasterskie dotyczące misji i rekolekcji parafialnych*. „Wiadomości Diecezji Katowickiej” 1980 nr 2 s. 40–42.

Wizyta duszpasterska, jaką duszpasterze składają swoim wiernym przy okazji tzw. kolędy²⁸, powinna służyć pomocą w nawiązywaniu lub pogłębianiu kontaktu z rodzinami. Nawiedzanie domów katolickich przez duszpasterzy ma na celu lepsze zapoznanie się z problemami wiernych oraz przystosowanie posługi duszpasterskiej do ich potrzeb. Dlatego należy przygotować wizytę duszpasterską w taki sposób, aby umożliwiała duszpasterzowi zapoznanie się z wiernymi i istotnymi sprawami parafii²⁹. Wizyta duszpasterska winna zdynamizować rodziny do współpracy w parafii. Daje również możliwość dotarcia do rodzin znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych oraz uzyskania cennych informacji w celu przyścia im z pomocą. Wizyta duszpasterska może także pomóc w aktywizacji osób świeckich w życie parafii³⁰.

Różnorodnymi formami pomocy winno się objąć rodziny dotknięte problemem uzależnienia. Należy zachęcać je do zaangażowania się w różnego rodzaju grupach trzeźwościowych i abstynenckich oraz upowszechniania obyczajowości przeciwstawiającej się wszystkiemu, co zagraża rodzinie. Człowiek jest podmiotem świadomym i wolnym. Zobowiązany jest zatem do życia w pełnej świadomości i wolności. Taki sposób życia możliwy jest dzięki przyjmowaniu postawy trzeźwości i abstynencji. Trzeźwość zaś możliwa jest do zachowania dzięki umiarkowanemu spożywaniu alkoholu. *Katechizm Kościoła katolickiego* uczy, że umiarkowanie jest „cnotą moralną, która pozwala opanować dążenie do przyjemności” (KKK 1809). Wypracowanie postawy umiarkowania sprzyja zachowaniu trzeźwości. Do takiej postawy zachęca również Pismo Święte. W pierwszym Liście św. Piotr przestrzega „Bądźcie trzeźwi! Czuwajcie! Przeciwnik wasz diabeł jak lew ryczący krąży szukając kogo pożreć” (1 P 5,8). Charakterystyczne dla tej wypowiedzi jest powiązanie trzeźwości z postawą czuwania, rozumianego jako szczególna wrażliwość sumienia, rozróżniająca dobro od zła.

Podczas spotkań z rodzinami dysfunkcyjnymi należy wskazywać, że abstynencja jest propozycją moralną, a wobec dzieci i młodzieży jest to zobowiązanie. Sięganie po alkohol w wieku rozwojowym jest zagrożeniem powodującym zaburzenia rozwojowe oraz możliwość szybkiego uzależnienia się.

Środowisko osoby borykającej się z problemem alkoholu może podejmować abstynencję jako formę duchowej ofiary złożonej za uzależnionego. Dar abstynencji jest w pełni dojrzały, gdy podejmowany jest z miłości do ludzi, a nie z niena-

²⁸ Zob. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI. *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* (dalej skrót: DDR). Warszawa 2003 (56).

²⁹ Przed kolędą należałoby ustalić: termin, formę, charakter i ceremonię kolędy. Następnie duszpasterz w oparciu o ankietę lub po ustaleniach z Radą Parafialną winien przedstawić harmonogram spotkań liturgiczno-modlitewnych, nabożeństw i intencji w ciągu roku. Por. R. KAMIŃSKI. *Kolęda*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński [i in.]. Lublin 2006 s. 384–388.

³⁰ Por. Cz. KOWALCZYK. *Wizytacja duszpasterska rodzin – kolęda*. „Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej” 1980 nr 3 s. 71–75.

wiści do alkoholu³¹. W celu przeciwdziałania alkoholizmowi³² i narkomanii dla uzależnionych i członków rodzin dysfunkcyjnych zasadne staje się zakładanie i prowadzenie katolickich ośrodków terapeutycznych i resocjalizacyjnych oraz poradni i punktów konsultacyjnych. Tworzone są również programy, których celem jest nie tylko wyzwolenie człowieka z nałogu, ale również doprowadzenie go do spotkania z Bogiem. Pomocą w tym jest ukształtowanie dojrzałej wiary, dzięki której człowiek odkrywa swoją godność i wolność. Pomocą w terapii służy również duszpasterz, którego posługa kieruje się przede wszystkim do sfery duchowej człowieka poddającego się terapii³³.

W ramach pomocy rodzinom, II Polski Synod Plenarny zachęca do publikowania informatora Duszpasterstwa Rodzin. Winny w nim być zawarte informacje dotyczące istniejących w diecezji wspólnot, ruchów i stowarzyszeń prorodzinnych, poradni rodzinnych, poradni psychologicznych i pedagogicznych, jak również ośrodków pomocy dla ludzi dotkniętych nałogami alkoholizmu i narkomanii³⁴.

Tworzenie, rozwijanie i promowanie wspólnot, ruchów i stowarzyszeń prorodzinnych w środowiskach chrześcijańskich ma wspierać rodziny dotknięte dysfunkcją przede wszystkim w rozwoju życia zgodnie z wiarą. Szczególną rolę do spełnienia mają zrzeczenia, które powstają w sytuacjach patologicznych lub kryzysowych i stanowią pomoc dla ofiar przemocy w rodzinie³⁵. W grupach takich prowadzone są specjalistyczne terapie rodzinne, zmierzające do rozwiązania problemów. Jednak najistotniejszą powinnością jest umacnianie rodzin oraz profilaktyka zagrożeń³⁶.

Innym sposobem pomocy rodzinom dysfunkcyjnym jest pomoc poradni rodzinnych. *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* zaleca, aby parafialne poradnie rodzinne pomagały w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych oraz problemów wychowawczych (DDR 39)³⁷. Poradnictwo winno stać się formą duszpasterstwa

³¹ Por. H. KORŻA. *ABC wychowania trzeźwościowego*. „Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej” 1980 nr 2 s. 42–67; S. TARASIUK. „Bądźcie trzeźwi i czuwajcie”! Kapłan – duszpasterz – katecheta – wychowawca w akcji trzeźwości. Olsztyn 1968.

³² Zob. J. KOCHAŃSKI. *Duszpasterstwo trzeźwości*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin 2002 s. 378–392.

³³ Zob. M. FIAŁKOWSKI. *Duszpasterstwo narkomanów*. W: *Teologia pastoralna*. s. 392–401; C. CIEKIERA. *Narkomania – problem społeczny i duszpasterski*. „Chrześcijanin w Świecie” 15:1983 nr 9 s. 54–55.

³⁴ *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. s. 43–44 (46).

³⁵ JAN PAWEŁ II. *Adhortacja apostolska Christifideles laici o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (30.12.1988). „L’Osservatore Romano” 9:1988 nr 12 s. 9–24 (29).

³⁶ W. ŚMIGIEL. *Ruchy, stowarzyszenia, wspólnoty i grupy wspierające rodzinę jako Kościół domowy*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wiczorek. Lublin 2010 s. 457; B. MIERZWIŃSKI. *Wspólnoty rodzin – znakiem czasu*. „Ateneum Kapłańskie” 87:1995 z. 2 s. 229.

³⁷ Poradnictwo interpretowane jako proces niesienia pomocy składa się z szeregu działań adresowanych do odbiorcy porady, angażujących jednak doradcę i radzącego się. Struktura działań pomocniczych obejmuje: diagnozę – rozpoznawanie problemu, profilaktykę – działanie zapobiegające,

zwyczajnego, za które odpowiedzialny jest proboszcz. W celu organizacji parafialnej poradni rodzinnej należy przygotować pracowników do jej prowadzenia. Następnym etapem jest akcja informacyjna na rzecz rozpropagowania działalności poradnictwa oraz stworzenie dla jego rozwoju odpowiedniego zaplecza organizacyjno-apostolskiego. Do zadań parafialnego poradnictwa, skierowanego również do rodzin dysfunkcyjnych, winno należeć wychowanie dzieci i młodzieży do miłości, przygotowanie narzeczonych do sakramentu małżeństwa oraz pomoc rodzinom przeżywającym sytuacje trudne³⁸.

Powstanie poradni winno wiązać się ze zorganizowaniem profesjonalnej, pomocowej działalności nakierowanej na dzieci i młodzież. Akcent działalności należy położyć na umożliwienie im realizowania zadań rozwojowych związanych z kształtowaniem osobowości i przygotowaniem do samodzielnego życia w społeczeństwie. Poradnictwo ma zazwyczaj charakter interdyscyplinarny, tak więc rozwiązanie problemów podejmowane jest przy współpracy z psychologiem, pedagogiem, logopedą, lekarzem, seksuologiem³⁹.

Wobec zaniku tradycji świętowania ważną formą pomocy rodzinom jest zachęcanie do korzystania z modlitewników i publikacji katolickich. Zawierają one modlitwy i błogosławieństwa, po które rodzina może sięgać w szczególnych momentach życia. Ukazane są tam zwyczaje wprowadzające rodziców i dzieci w nurt tradycji chrześcijańskiej⁴⁰. W kontaktach duszpasterskich z rodzinami dysfunkcyjnymi należy ukazywać świat piękna i wartości, zwracać uwagę na walory estetyczno-moralne, które rodzą autentyczne przeżycia. Jan Paweł II podkreślał, że „Jedną z największych słabości współczesnej cywilizacji jest zapewne niewłaściwa wizja człowieka. Epoka nasza jest z pewnością taką, w której wiele mówimy i piszemy na temat człowieka [...]. Jednak paradoksalnie jest ona również epoką największych rozterek człowieka na temat własnej tożsamości i przeznaczenia, degradacji człowieka do nieznanego przedtem poziomu, epoką bezprecedensowego deptania wartości ludzkich”⁴¹. Dlatego człowiek winien sięgać również po odpowiednią sztukę religijną, tj. malarstwo, muzykę itp., która kształtuje odpowiedni osąd i zdecydowaną postawę⁴².

W aktualnej rzeczywistości społecznej w Polsce potrzebna jest współpraca duszpasterstwa rodzin z instytucjami państwowymi. Organizowana przez nie pomoc to „Niebieska Linia” zajmująca się ofiarami przemocy i różnego rodzaju

oraz terapię, czyli działanie lecznicze, naprawcze. B. SKALBANIA. *Poradnictwo pedagogiczne. Przegląd wybranych zagadnień*. Kraków 2009 s. 27.

³⁸ P. PORĘBA. *Poradnictwo społeczne w służbie rodziny*. „Wiadomości Charytatywne” 1973 nr 1–4 s. 14.

³⁹ K. OSTROWSKA. *Poradnictwo dla dzieci i młodzieży*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*. Red. K. Ostrowska. Kraków 2004 s. 175–176.

⁴⁰ *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. s. 44 (47).

⁴¹ Zob. *Dokumenty społecznej nauki Kościoła*. Oprac. M. Radwan [i in.], Rzym-Lublin 1987 s. 13.

⁴² B. SZKLARCZYK. *Sztuka w służbie liturgii*. „Materiały problemowe” 1983 nr 1 s. 39–43.

telefony zaufania. Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” realizuje zadania na zlecenie wielu instytucji państwowych i samorządowych oraz zagranicznych. Celem programów skierowanych do osób doznających przemocy w rodzinie jest diagnoza sytuacji, oczekiwań i potrzeb osoby doznającej przemocy. Instytucja ta opracowuje plany pomocy adekwatne do potrzeb, sposoby motywowania osób do działań obronnych, mających na celu zatrzymanie przemocy. Uczy również zachowań służących przerwaniu przemocy oraz edukuje w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie⁴³.

Inną formą pomocy rodzinie dysfunkcyjnej jest telefon służący szczególnie osobom, które pragną pozostać nieznanymi. Dzięki anonimowości i dyskrecji ludzie telefonują w sprawach osobistych (zob. DDR 44). Część rozmów poświęcona jest problemom związanym z uzależnieniem któregoś z członków rodziny. Pomoc polega na nawiązaniu kontaktu osobistego z osobą doznającą przemocy i podjęciu przez nią odpowiedzialnej decyzji⁴⁴.

Dyrektorium duszpasterstwa rodzin zwraca uwagę na potrzebę wspólnego spędzania wolnego czasu. Należy zachęcać rodziny, by czas urlopu wykorzystywały na odnowę duchową. Pomocą w tym mogą być rekolekcje w diecezjalnym lub zakonnym domu rekolekcyjnym. Inną formą wspólnego spędzania czasu mogą być rodzinne wędrowki, wyprawy, rywalizacja sportowa czy kultywowanie rodzinnego hobby. Istotne wydają się również wysiłki na rzecz organizowania czasu wolnego dla osób z rodzin dysfunkcyjnych. Chodzi o tworzenie przy parafiach świetlic, klubów, kawiarenek, organizacji sportowych, które są okazją do regularnych spotkań, rozmów i kontaktów, jak również do wychowawczego oddziaływania na spotykającą się młodzież. Podobnemu celowi służą zawody sportowe, wspólne spędzanie wakacji oraz piesze pielgrzymki (zob. DDR 59).

W obecnych czasach wykorzystuje się pomieszczenia domów parafialnych, by tworzyć świetlice dla dzieci i młodzieży (zob. DDR 50). Są to świetlice środowiskowe, profilaktyczno-wychowawcze, terapeutyczne oraz socjoterapeutyczne. Opiekę nad nimi sprawują osoby posiadające odpowiednie przygotowanie i cechy osobowości. Prawidłowo funkcjonująca świetlica zaspokaja potrzeby dzieci, stwarza możliwość rekreacji, pobudza zainteresowania, skłania do wartościowego spędzania

⁴³ W ramach pomocy ofiarom przemocy publikowany jest dwumiesięcznik *Niebieska Linia*. Podawane są w nim informacje o organizowanych grupach wsparcia dla kobiet, nieodpłatnych spotkaniach grupowych, bezpłatnym poradnictwie psychologicznym i prawnym itp. Zob. <http://www.porozumienie.niebieskalinia.pl/>; *Niebieska Linia*. Pismo ogólnopolskiego porozumienia osób, organizacji i instytucji pomagających ofiarom przemocy w rodzinie. Wydawane w Warszawie od 1999; H.D. SASAŁ. *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji policji wobec przemocy w rodzinie*. Warszawa 1998.

⁴⁴ W sytuacji osób dorosłych w kryzysie emocjonalnym wskazane jest również korzystanie z „Telefonu Kryzysowego” – numer: 116 123. Powstał on z myślą o świadczeniu pomocy psychologicznej w sytuacjach trudnych, z którymi człowiek nie może sobie poradzić bez profesjonalnego wsparcia. Jednak pomoc ta nie zastąpi bezpośredniego kontaktu z psychologiem, psychiatrą bądź lekarzem.

dziania czasu wolnego, ujawnia zdolności i zamiłowania dzieci. Zajmuje się także dziećmi sprawiającymi trudności wychowawcze i dydaktyczne oraz organizuje im odpowiednią pomoc. Celem świetlic profilaktyczno-wychowawczych i terapeutycznych jest łagodzenie niedostatków wychowawczych w rodzinie i eliminowanie zaburzeń zachowania. Pobyt w świetlicy środowiskowej wpływa na poprawę sytuacji ekonomicznej rodziny.

Od połowy lat 70. XX w. prowadzona jest psychoprofilaktyka ukierunkowana również na wczesne zaburzenia zachowania. Są to działania, w których wykorzystuje się mechanizmy, metody i środki psychologiczne w celu wspierania prawidłowego rozwoju i zapobiegania zaburzeniom człowieka w jego funkcjonowaniu fizycznym, psychicznym i społecznym. W zależności od stopnia prowadzenia profilaktyki, ma ona na celu przeciwdziałanie degradacji społecznej, minimalizowanie problemów towarzyszących dysfunkcji u dzieci i młodzieży oraz podjęcie działań umożliwiających powrót do normalnego życia w społeczeństwie⁴⁵.

ZAKOŃCZENIE

Rodzina dysfunkcyjna nie spełnia swoich zadań wobec dzieci. Zaburzona więź emocjonalna między członkami rodziny powoduje, że relacje nie opierają się na równym traktowaniu każdego członka rodziny. W hierarchii ważności są osoby, którym należy się podporządkować. Zasady postępowania są często narzucane, sztywne i nieuzasadnione. Błędy popełnione przez dziecko są wypominane przez rodziców. Nie może ono wyrażać wszystkich swoich spostrzeżeń, uczuć, myśli i pragnień. Atmosfera w rodzinie nacechowana jest napięciem, a system rodzinny nie wspiera jej członków w rozwoju, lecz nawet go hamuje.

Z pomocą członkom rodzin dysfunkcyjnych przychodzą instytucje środowiskowe, państwowe i kościelne. Podejmowane działania mają na celu pomoc w rozwoju osobowościowym dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych, aby w przyszłości mogły samodzielnie i prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie. Formy pomocy skierowane są również do dorosłych członków rodziny w celu rozwiązania istniejących problemów i prowadzenia działań profilaktycznych.

⁴⁵ J. SZYMAŃSKA. *Psychoprofilaktyka*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie*. s. 179–178; K. BROWNE, M. HERBERT. *Zapobieganie przemocy w rodzinie*. Warszawa 1999.

A DYSFUNCTIONAL FAMILY AND FORMS OF ITS VIOLENCE

S u m m a r y

Dysfunction in the family is connected with not fulfilling the functions by parents towards children. A reason of inconsistency in behavior of the parents may be alcoholic problem, abuse, emotional or physical violence and chronic illness of one of the family member. Dysfunctional behavior of the parents affects incorrect development of the child's personality and family atmosphere. The paper treats of the dysfunctional family, sources, reasons and kinds of dysfunction. There are also presented forms of pastoral, parish, state and psychoprophylactic help.

Słowa kluczowe: rodzina dysfunkcyjna, psychoprofilaktyka rodzinna, poradnictwo rodzinne, duszpasterstwo rodzin.

Key words: dysfunctional family, family psychoprophylaxis, family counseling.